

Mondial. Dincolo de informațiile oficiale oferite, capitolul capătă culoare prin inserarea unor pagini din jurnalul de front din anul 1941. Eventuale date despre activitatea la Odessa, în cadrul Serviciului de capturi al armatei, ar fi sporit interesul acestui capitol.

Capitolul V – „*Activitatea didactică*” (p. 69-71) – prezintă pe scurt cariera profesorală a autorului, de la încadrarea sa ca asistent onorific la Catedra de Arheologie și Preistorie a Universității București în 1938, până la obținerea titlului de profesor universitar titular la Facultatea de Istorie și Geografie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, în 1956. Sunt menționate cele două manuale universitare publicate, unul ca singur autor (1978), celălalt în colaborare (1995).

Capitolul VI – „*Activitatea de cercetare științifică*” (p. 73-138) – a fost organizat în cinci subcapitole: A. *Instituții din care am făcut parte și cu care am colaborat*, B. *Cercetarea de teren*, C. *Publicații* (a. În țară, b. În străinătate), D. *Participări la manifestări științifice (naționale, internaționale)*, E. *Activitatea din cadrul Comisiilor mixte româno-ucraineană și ucraineano-română de istorie, arheologie, etnografie și folclor*, fiind o trecere în revistă succintă, chiar ușor birocratică, a activităților profesionale, bogate și variate, desfășurate într-o îndelungată și merituoasă carieră în cadrul instituțiilor amintite.

Capitolul VII – „*Titluri și distincții*” (p. 139-141) a fost divizat în trei părți: A. *Titluri în țară*, B. *Titluri în străinătate*, C. *Distincții*. În chip special trebuie amintite titlurile de membru titular al Academiei Române (1996) și de membru corespondent al Institutului Arheologic German

(1978), ca și calitatea de membru al Consiliului Permanent al UISPP în anii 1964-1991.

Capitolul VIII – „*Mulțumiri și recunoștință*” (p. 143-147) este capitolul în care autorul îi amintește și adresează mulțumiri tuturor celor care i-au influențat viața și cariera: familia, profesorii, colegii, colaboratorii și foștii studenți.

Abrevieri – p. 149-151

Ilustrația (p. 152-266) cuprinde numeroase fotografii de familie, fotografii ale personalităților vremii din lumea științifică și universitară, fotografii de pe șantiere sau din excursii și stagii de studiu din țară și străinătate, fotografii cu oaspeți străini la Iași, imagini de la congrese naționale și internaționale. Datorită numărului mare de fotografii inedite și a importanței persoanelor sau situațiilor înregistrate pe peliculă, această parte a cărții prezentate are o deosebită valoare documentară.

Mai mult o enumerare a principalelor realizări ale profesorului și arheologului Mircea Petrescu-Dîmbovița decât o scriere memorialistică plină de amintiri, impresii și judecăți personale, volumul se înscrie ca o nouă pagină adăugată „arhivei” vieții arheologice din România în secolul al XX-lea, cu precădere în perioada ultimilor 70 de ani. Ne-am fi dorit însă poate mai multe amintiri despre arheologi și șantiere, în defavoarea unor liste de publicații și onoruri științifice, pe care le cunoaștem și le respectăm cu toții.

Adina Boroneanț

FLORIN CONSTANTINIU, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, 2007, 520 p.

Lucrarea lui Florin Constantiniu este o împletire (autorul folosește termenul de hibrid, p. 11) de istorie a istoriografiei românești în perioada comunistă (Leonte Răutu și Mihail Roller au fost ideologi șefi ai istoriografiei perioadei staliniste, în timp ce Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, de la secția de propagandă a Comitetului Central al P. C. R., s-au erijat în purtătorii mesajului național-comunist afirmat după 1971) și memorialistică. Soluția aleasă este

explicată de autor, la începutul lucrării: „în perioada comunistă au fost numeroase situații, când atitudini sau decizii de mare interes nu au lăsat nici o urmă scrisă” (p. 11). Mai departe autorul introduce termenul de „istoriografie orală”, termen, la o primă vedere, paradoxal, având în vedere că al doilea element al cuvântului istoriografie provine de la verbul „*graphein*” (= a scrie), dar destul de bine argumentat de autor (p. 11-12). În aceste condiții, o mărturie, cum

este cea de față, devine foarte importantă pentru reconstituirea istoriei disciplinei în perioada comunistă și, pe alocuri, chiar pentru reconstituirea unor evenimente de istorie generală a epocii.

Lucrarea este structurată pe capitole, divizate la rândul lor în subcapitole, după cum urmează: *Alegerea unei cariere* (p. 15-153), în care este prezentată perioada studenției autorului, desfășurată în anii stalinismului; „*The making of a historian*” !? (p. 169-234), în care este discutată perioada dintre anul 1957, când autorul a fost angajat la Institutul de Istorie, și începutul afirmării unui curent național în cadrul Partidului Comunist, la începutul anilor '60; *Istoriografia română sub semnul comunismului național* (p. 235-285)¹, în care tratează scurta perioadă de dezgheț a ultimilor ani ai lui Gheorghiu-Dej și a primilor ani ai lui Ceaușescu (deși autorul în mod curios, dar poate perfect justificat din perspectiva istoriei contemporane, încheie acest capitol odată cu moartea lui Gheorghiu Dej din martie 1965); *Istoria sunt eu: sigiliul ceaușist pe istoriografia română* (p. 287-439), partea cea mai consistentă a lucrării, atât din punct de vedere cantitativ, cât și din punct de vedere al calității informațiilor (ca sursă primară) și al ideilor prezentate, având în vedere că este epoca în care autorul însuși a devenit unul din cei mai importanți istorici ai României². La sfârșitul lucrării, după o scurtă *Încheiere* (p. 441-445) sunt inserate o serie de anexe (p. 449-503), și

¹ Vezi și discuția de la p. 227-228, unde autorul a preluat ideea lui lui François Fejtő, conform căreia naționalismul este o deviere minoră care „nu comportă nici o punere în discuție teoretică a modelului sovietic de organizare economico-socială”.

² Vezi de altfel la anexe republicarea textului acestuia din revista „*Luceafărul*” 28, 1985, 18, p. 1: „*Independența – bunul nostru cel mai de preț*”, p. 484-487, un exemplu de istoriografie imaginară din epoca ceaușistă, din care foarte elocvent mi se pare următorul citat: „Apărarea neatârnării însoțește întreaga noastră istorie de la stămoșii geto-daci, care, singurii între traci, s-au împotrivit împăratului Darius I pentru că prețuiau, înainte de orice, libertatea și până astăzi, când politica externă a României socialiste se identifică deplin cu proclamarea viguroasă a principiului independenței”.

este oferit un indice de nume și persoane (p. 505-520).

Având în vedere dimensiunile lucrării și bogăția problemelor tratate este aproape imposibil de făcut o caracterizare generală, care să surprindă locul și rolul acestei lucrări în bibliografia istoriografiei românești. Fără îndoială, există anumite disproporții în tratarea unor subiecte, dar ele au fost generate de gradul de implicare sau nonimplicare al autorului, așa încât mă voi mărgini în cele ce urmează la a prezenta modul în care disciplinele care au legătura directă cu revista de față, istoria veche și arheologia, sunt prezentate în paginile lucrării și cum sunt caracterizați unii sau alții dintre oamenii ce au activat în cele două domenii în perioada tratată de autor.

Dintre profesorii pe care autorul i-a avut la Facultatea de Istorie din București, sunt amintiți Emil Condurachi, Ion Nestor, Gheorghe Ștefan, D. M. Pippidi. La aceștia se adaugă Eugen Comșa, asistentul lui Nestor la cursurile: „*Bazele arheologiei*” și „*Istoria comunei primitive*”. Acesta din urmă a fost protagonistul unei anecdote care arată, în modul cel mai direct, deruta studenților din acei primi ani de comunism. La un examen, având în vedere că Nestor se distanța destul de mult de vederile clasicilor marxiști, o studentă l-a întrebat pe Comșa: „Să scriu cum a spus Engels sau cum a spus tovarășul profesor?” (p. 45).

Dintre primii trei profesori prezentați, de caracterizarea cea mai bună are parte Ion Nestor, despre care afirmă că „nu se sfia să polemizeze cu clasicii marxism-leninismului” (p. 43) și despre care observă: „Prin ținuta sa, profesorul Ion Nestor era un autentic senior la științei”, deși din relatările unor întâmplări se poate deduce și o anume superbie a acestuia (definită chiar de autor ca „superbia nestoriană”, p. 47).

Emil Condurachi și Gheorghe Ștefan nu au parte de observații măgulitoare. Primului, deși îi este recunoscută „*avuția intelectuală*”, i se reproșează „o frenetică activitate de comis-voiajor” (p. 40), iar celui de al doilea modestia intelectuală (p. 47).

D. M. Pippidi nu era propriu-zis profesor la Facultatea de Istorie în acei ani, el l-a înlocuit numai pe Condurachi, absent, ținând câteva cursuri de istorie elenistică caracterizate de autor ca „o reîntoarcere miraculoasă în învățământul universitar din perioada precomunistă” (p. 51).

La sfârșitul anului I, autorul, împreună cu doi colegi, ambii viitori arheologi, Petre Diaconu și Gheorghe Bichir, a participat la campania de săpături arheologice de la Dinogetia – Garvăn (p. 70-73), moment în care l-a cunoscut și pe Ion Bamea, responsabilul adjunct al șantierului, la acea dată (responsabil era Ion Nestor) și, după caracterizarea autorului, „un foarte bun specialist în arheologie romano-bizantină” (p. 72).

Autorul se oprește apoi asupra criticii formulate de Ion Nestor asupra cursului universitar de istorie veche a R. P. R., întocmit de Dumitru Berciu (Studii 5, 1952, I, p. 120-132), critică despre care afirmă că, la acea dată, „a reprezentat un șoc benefic” (p. 89) și că era pentru prima dată când lua „contact cu o polemică autentic științifică” (p. 89). Observă apoi cum Ion Nestor, folosind referințele la clasicii marxism-leninismului, drept armă, dar continuând vânarea greșelilor de substanță sau de detaliu ale lui D. Berciu, a reușit o „execuție în toată regula”, prilej pentru autor de a afla pentru prima dată „ce înseamnă spirit critic” (p. 91).

De evaluări critice are parte și Constantin Daicoviciu, observând că acesta „altminteri un specialist remarcabil în domeniul istoriei vechi, a fost unul din marii oportuniști ai istoriografiei românești” (p. 96). Într-adevăr, locul și rolul fostului profesor clujean este în continuare subiect de dezbateră și patimă printre istorici și arheologi. Nu i se pot nega merite importante în formarea multora dintre istoricii și arheologii epocii romane din Dacia, cum nu i se poate nega calitatea științifică, așa cum totuși nu se pot oculta subiectivismul și derapajele sale politice, într-o direcție sau alta. Elocventă în acest sens este disputa acestuia cu Șerban Papacostea, relatată de autor într-un subcapitol, o împletire a subiectivismului cu încercarea de impunere pe cale politică a unor concepte istoriografice (p. 354-358).

Un alt subiect interesant atins de autor este apariția volumului I din *Istoria României*, în anul 1960, volum ce trata antichitatea și începutul evului mediu. Pe bună dreptate autorul atrage atenția asupra faptului că din punct de vedere marxist cunoștințele multora dintre istoricii din generația mai veche se opreau la paragraful 2 al capitolului IV din *Cursul scurt de istorie al Partidului Comunist (bolșevic)*, viziunea schematică a lui Stalin asupra materialismului istoric (p. 241), observând: „Autorii tratatului se

autoînșelau în privința noii perspective din care priveau trecutul românilor; nu era vorba de marxismul îmbogățit de György Lukács și Antonio Gramsci, ci de cel sărăcit de Stalin” (p. 242). De altfel, în România, dar și în alte țări din blocul socialist (cu anumite excepții din U.R.S.S. sau R.D.G.), nu au existat abordări din perspectivă autentic marxistă, care să pună la temelia devenirii istorice factorul economic și forțele de producție, ci mai degrabă au fost preluate mecanic anumite sloganuri și teme dragi istoriografiei sovietice din anii '50, care au fost de cele mai multe ori adăugate la începutul sau la sfârșitul articolelor, conținutul nefiind în esența sa alterat.

Mai departe, subscriu în totalitate la caracterizarea generală a primului volum din tratat: „Primul volum al tratatului apărea, așadar, raportat la contextul politico-ideologic al epocii, o lucrare echilibrată în înțelesul că tributul plătit de autori exigențelor regimului era minim, iar tratarea problemelor de istorie rămânea, în cea mai mare parte, fidelă vechilor orientări, cu introducerea – firească – a aportului noilor descoperiri” (p. 243). Se revenise așadar la vechile orientări, în care continuitatea era cuvântul de ordine (de fapt acest concept nu a fost părăsit pe de-a întregul nici în plină epocă stalinistă) și mai mult decât atât se tranșa definitiv apartenența etnică a culturii Dridu. Aceasta devine o „cultură românească”, și așa a rămas până astăzi în bibliografia arheologică³. Lăsând la o parte discuțiile în jurul conceptului de cultură arheologică, cred totuși că nu este posibilă identificarea unui popor doar pe baza unei expresii arheologice.

Referindu-se apoi la perioada în care Nicolae Ceaușescu s-a aflat la conducerea P. C. R. și a României, autorul afirmă: „S-a ajuns astfel la un prim paradox al istoriografiei române în perioada Nicolae Ceaușescu: într-o țară comunistă, marxism-leninismul a fost estompat

³ Vezi și L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, ediția III, București, 2006, p. 203-206, cu observația pertinentă, dar neîmpărtășită până azi de marea majoritate a arheologilor conform căreia o cultură arheologică nu este o expresie etnică: „de fapt cercetarea unor vestigii materiale nu ne permite să tragem concluzii (în orice caz, nu concluzii indiscutabile) cu privire la limba pe care o vorbeau cei în cauză” (p. 206).

până la eliminare” (p. 289). Totuși nu înțeleg mirarea autorului, întrucât această direcție este o consecință directă a modului în care în perioada stalinistă această ideologie fusese receptată schematic și vulgar și, mai mult decât atât, a faptului că P. C. R., fără bază națională la început, a adoptat mesajul naționalist pentru a-și construi o legitimitate națională. Evident, aceste direcții ale regimului și-au găsit aliați și în câmpul istoric, sensibil la ideologia naționalistă. Paradoxul vine mai degrabă din faptul că deși istoricii au crezut că mesajul național în istoriografie este o formă de rezistență față de ideologia comunistă, pe termen lung el s-a dovedit mai degrabă o formă de susținere a acesteia⁴. De altfel, chiar autorul observă foarte bine că: „Recuperarea identității naționale a generat exaltarea autohtonismului, continuității și unității românilor” (p. 291) și, aș adăuga eu, ca o consecință directă, derapajele specifice unui astfel de mod de a privi istoria.

Excelentă este în schimb observația asupra unui alt paradox al epocii despre care este vorba aici. Deși contactul direct cu istoriografia occidentală era din ce în ce mai slab, în România s-au publicat numeroase traduceri ale operelor unor istorici occidentali, în primul rând francezi, reprezentanți ai Școlii de la *Annales*, cum ar fi: Fernand Braudel, Jacques Le Goff, Georges Duby ș.a. Paradoxul vine și din faptul că, evident cu anumite excepții, contactul nemijlocit cu alte feluri de a scrie istoria nu a adus și în România alte direcții istoriografice, în afară de cea națională.

Un subcapitol din capitolul despre istoriografia din vremea lui Ceaușescu este dedicat tracomaniei, fenomen care a atins apogeul în anul 1980, când s-au sărbătorit 2050 de ani de la „întemeierea

statului dac independent și centralizat al lui Burebista” (p. 388-392). În general, tracomania a fost privită în câmpul arheologic și istoric ca o anomalie, dar nu trebuie uitat faptul că ea nu este, la urma urmei, decât un derapaj al ideologiei naționaliste a autohtonismului și a continuității. Totuși puțini au fost cei care au marșat direct la acest curent, mulți dintre ei neavând nici o legătură cu disciplina (e. g. Iosif Constantin Drăgan).

În final, aș dori să amintesc una din concluziile autorului care mi-a atras în mod deosebit atenția. Astfel, autorul observă că: „după începutul distanțării de Moscova, marxism-leninismul a dispărut treptat ca fundament ideologic al cercetării istorice, istoriografia română îndreptându-se spre un pozitivism nemărturisit. Repet aceasta pentru că, în absența unor puternice constrângeri ideologice, este de neînțeles totala respingere de astăzi a oricărei discuții despre fundamentele teoretice ale cunoașterii istorice” (p. 443). Este una din puținele declarații de acest tip publicate în România post-decembristă. Sunt de acord cu această afirmație, și mai mult decât atât, adaug că ea este valabilă și pentru domeniul istoriei vechi și al arheologiei.

Având în vedere faptul că nu de puține ori la criticile și întrebările tinerilor se răspunde cu un omniscient: „Nu știți cum era!”, aș încheia prezentarea mea cu speranța că din ce în ce mai mulți istorici și arheologi vor urma exemplul prof. Fl. Constantiniu și își vor publica memoriile. Înțeleg acest demers ca pe o formă de fixare în scris a acelei „istoriografii orale” de care autorul a vorbit la începutul lucrării sale.

Florian Matei-Popescu

⁴ Vezi și observațiile lui Boia, *op. cit.*, p. 132: „Naționalismul devine argumentul istoric și politic decisiv. Uniți în întreaga lor istorie, uniți în jurul partidului unic și al Conducătorului, românii li se infuzează vocația *unității*, cu alte cuvinte a subordonării individului față de organismul național și totodată a delimitării stricte a propriei națiuni față de celelalte. Instrument politic de legitimare și de dominare, naționalismul a beneficiat de amalgamul dintre tradiția naționalistă autentică și scopurile specifice urmărite de dictatura comunistă. S-a părut că este o recuperare, acolo unde în primul rând a fost o *manipulare*”.

